

Міністерство освіти і науки України
Факультет філології та соціальних комунікацій
Бердянського державного педагогічного університету
Маріупольський державний університет
Білоруський інститут правознавства (Республіка Білорусь)
Muğla Sıtkı Koçman University (Республіка Туреччина)

Людина в мовному просторі: історична спадщина, проблеми, перспективи розвитку

**Матеріали
II Міжнародної науково-практичної конференції**

17 – 18 травня 2018 року
Бердянськ

Друкується за рішенням вченої ради Бердянського державного педагогічного університету. Протокол № 08 від 24 квітня 2018 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Богданов І. Т. – доктор педагогічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Бердянського державного педагогічного університету; **Богдан В. В.** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов і методики викладання факультету філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету; **Глазкова І. Я.** – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету; **Коноваленко Т. В.** – кандидат педагогічних наук, доцент, декан філологічного факультету Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького; **Панова Н. Ю.** – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов і методики викладання факультету філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Самохіна В. О. – академік АНВО України, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Шандрук С. І. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри лінгводидактики та іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Вінниченка.

Л93

Людина в мовному просторі : історична спадщина, проблеми, перспективи розвитку : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (17 – 18 травня 2018 р.) : збірник тез / упорядники : І. Я. Глазкова, В. В. Богдан. – Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2018. – 264 с.

До збірника увійшли матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції "Людина в мовному просторі: історична спадщина, проблеми, перспективи розвитку". Матеріали збірника можуть бути корисними для дослідників, науковців, аспірантів, пошукувачів, викладачів і студентів.

Заневич Ольга. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ: РУКОПИСНІ ГРАМАТИКИ XVII-XIX СТ.	75
Звяга Вікторія. ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	78
Зосик Марина. ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ К ПРОФЕСІОНАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТОВ- МЕЖДУНАРОДНИКОВ В УСЛОВИЯХ МЕЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	82
Каліберда Оксана. БРИТАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ КОРПУС: ВІД ПАПЕРОВИХ КОНКОРДАНСІВ ДО ЕЛЕКТРОННОГО ФОРМАТУ	86
Кондратьєва Інна. МОТИВАЦІЯ КАК ГЛАВНОЕ УСЛОВИЕ САМООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТОВ	90
Кондратьєва Олена. ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	95
Крива Кристина. ПОДОЛАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ БАР'ЄРІВ ОВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ	97
Лановик Мар'яна, Лановик Зоряна. НАЦІОНАЛЬНИЙ ОБРАЗ СВІТУ: ФІЛОЛОГІЧНИЙ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ	99
Latorre Lilián. FOREIGN LANGUAGE ACADEMIC READING COMPREHENSION	105
Ліпич Вікторія. НУЛЬОВИЙ ФОРМАНТ В СТРУКТУРІ СКЛАДНИХ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ НАЙМЕНУВАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	109
Марченко Марина. ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОНЕТИЧНИХ ТА ФОНІЧНИХ ЗАСОБІВ У ВІРШОВАНИХ ТЕКСТАХ Г. М. ЕНЦЕНСБЕРГЕРА	112
Матюха Галина, Вітківська Людмила. ВПЛИВ ВІКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА НАВЧАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЧИТАННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ	113
Матюха Галина, Однороманенко Марина. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ	116
Михасенко Галина, Михасенко Федор. ЮРИДИЧЕСКАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ И ТЕКСТЫ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ	120
Місник Наталія, Палій Мілена. ІННОВАТИВНІ ПРАКТИКИ В НАВЧАННІ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	123
Міщенко Тетяна. ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ІНШОМОВНОЇ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ МЕДИЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	125
Назімова Катерина. ПРОБЛЕМА ЕМІГРАЦІЇ В РОМАНІ ТЕТЯНИ БЕЛІМОВОЇ "ВІЛЬНИЙ СВІТ"	128

ведення дискусії, розвивають почуття терпимості до різних точок зору. Ми включаємо до використаних нами вправ такі: спростуйте або підтвердіть твердження; аргументуйте свою згоду/незгоду тощо.

4. Гра допомагає компенсувати відсутність природного іншомовного оточення. Комунікативна гра дозволяє створити таку ситуацію, коли студенти опиняються в умовах, наближених до реальних, і змушені спілкуватися іноземною мовою. Рольові ігри імітують ситуації навчальної діяльності, професійного спілкування, а також спрямовані на формування навичок спілкування в повсякденному житті. Цей прийом покликаний активізувати іншомовне спілкування та спільну діяльність учнів.

Література

1. Беляев Б.В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам / Б. В. Беляев. – М. : Просвещение, 1995. – 227 с.
2. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе / И. А. Зимняя. – М. : Просвещение, 1991. – 222 с.

Лановик Мар'яна,

доктор філологічних наук, професор

Лановик Зоряна,

доктор філологічних наук, професор

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

НАЦІОНАЛЬНИЙ ОБРАЗ СВІТУ: ФІЛОЛОГІЧНИЙ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Сьогодні перед світовою спільнотою, що перебуває в умовах тотальної глобалізації, постала низка нагальних викликів, пов'язаних із проблемами національної ідентичності (її втрати / збереження), індивідуального та колективного самовираження. Ці проблеми гостро заявляють про себе у різних сферах: мовної політики, ідеології, культурології, соціології, філології, мистецтвознавства, літературознавства, етнології, історіософії та ін. Спільним знаменником у розгляді цих питань є категорія національного образу світу як вагома домінанта похідних значень.

Проблема окреслення національних образів світу не нова, має довготривалу історію становлення та розвитку. Основні етапи її формування постають водночас як важливі віхи у змінах наукових поглядів гуманітаристики, можуть розглядатися як динамічна карта поступу в пошуках відповідей на питання про національні відмінності, закорінені у проблеми мови, міфології, культури, фольклору, психологічних та ментальних матриць, історичних нашарувань, релігійних та філософських поглядів тощо.

У науковій царині подібні проблеми порушувалися уже в час преромантизму. Наприкінці XVIII ст. Харріс зазначав: "Варто зайнятися вивченням того, як нації, подібно до особистостей, набувають своїх особливих ідей, і як ці особливі ідеї стають генієм їхньої мови, оскільки символ повинен, звичайно ж, відповідати своєму праобразові, і як через те наймудріші нації, оскільки вони володіють багатством ідей, і то найкращих ідей, володіють і найдосконалішими та найбагатшими мовами" [4, 74]. У своїх працях Харріс вперше чітко окреслив поняття "дух народу" та "дух мови", які стали панівними в подальших філософських та літературознавчих аналізах. Передусім ці поняття міцно увійшли в історію німецького духу – у вчення Й. Г. Гамана та Й. Г. Гердера.

Йоган Готтфрід Гердер, вивчаючи Китай, Індію, країни Далекого Сходу, минуле багатьох народів ("Ідеї до філософії історії людства"), окреслив своєрідність різних епох та націй, що постають у певному поєднанні природних умов і народних традицій, виявив залежність творчості від історичного розвитку. Він переосмислив зв'язок між поняттями мова, культура, нація у розвідках "Дослідження про походження мови", "Про вплив поетичного мистецтва на звичаї народів у старі та нові часи".

Згодом ці ідеї – опрацьовані та значно доповнені – кристалізувалися в теорії мови, систематизованій та остаточно оформленій завдяки В. фон Гумбольдту. Він утвердив думку про те, що мова вбирає духовні особливості нації, тому кожна мова є своєрідним світоглядом. В. Гумбольдт проводив власні дослідження у цьому річизі. Зокрема у працях "Про відмінність будови людських мов та її вплив на духовний розвиток людського роду", "Про вплив різного характеру мов на літературу та духовний розвиток" головну увагу зосередив на проблемах вираження, розуміння, мовотворення, формування думки. У вченні Гумбольдта нація постає як творча індивідуальність із власним характером, духовним світом, самобутніми традиціями й уподобаннями; а мова – як вияв духу – безперервний творчий процес, "орган формування думки", духовне втілення індивідуального життя нації: "Мова є наче зовнішній прояв духу народів: мова народу є його дух, і дух народу є його мова, і важко уявити собі щось більш тотожне" [2, 68]. Мова виражає індивідуальне світочуття народу, визначаючи духовні взаємини людини зі світом: "Серед усіх проявів, через які пізнається дух і характер народу, тільки мова здатна виразити найсамобутніші й найтонші риси народного духу і характеру та проникнути в їхні сокровенні таємниці" [2, 69]. В. Гумбольдт увів поняття "мовна свідомість народу" (*Nationeller Sprachsin*) і опрацьовував постулат про те, що розуміння мови пов'язане з розумінням духу народу, його світогляду. "Мова пов'язана з формуванням духовної сили нації. Але розуміння самобутнього життя народу і внутрішньої будови окремої мови... повністю залежить від уміння побачити своєрідність національного духу в його повноті... Мова є органом внутрішнього буття, навіть саме буття... Вона тому усіма найтоншими нитками свого коріння зрослась із силою

національного духу, і чим сильніший вплив духу на мову, тим закономірніший і багатший розвиток останньої" [2, 47]. Такі думки були суголосні з ідеями Й. Г. Фіхте, який вважав, що "то не народ висловлює свою свідомість, а його власна свідомість говорить з нього" [8, 124]. Мова перебуває на межі проникнення чуттєвого і духовного світів, тому неможливо сказати, до якого з них вона належить.

В Україні ці ідеї значно доповнив О. Потебня. Зокрема в його працях окреслена проблема "різних шляхів" перебігу думки в окремій свідомості й у законах мислення та світосприймання різних народів, а також осмислено різновекторність напрямів думки і зумовлених цим прийомів мислення, оформлення дійсності. Таким чином, "О. Потебня вперше у світовій науці досить докладно зосередився на тих когнітивних аспектах етнолінгвістики (у перспективі її етнопсихологічного бачення), що окреслюють *різну категоризацію світу у різних мовах*, шляхи чи напрями пізнавальних процесів у межах різних лінгвокультурних "світів", різну дистрибуцію й *комбінування* (термін О. Потебні) смислових одиниць, які по-різному в кожному з мовленнєвих світів моделюють "схожі" явища й об'єкти позамовної дійсності, відмінні, як називав їх О. Потебня, "прийоми мислення", що залежать від особливостей етнокультурного досвіду, від субстанціональної та структурної своєрідності відповідних мов та різних вербальних картин світу" [5, 121]. Більше того, у своїй відомій концепції про триєдину сутність художнього слова вчений увів у це коло проблем вкрай важливе поняття образу. Відштовхуючись від аксіоми В. Гумбольдта, що "найважливішою метою усіх мистецтв є перетворення дійсності в образ", О. Потебня дійшов висновку, що творчість є мисленням в образах: "Без образу немає мистецтва, зокрема поезії" [7, 83].

Грунтуючись на філософії мови В. Гумбольдта, "Філософії мови і слова" Ф. Шлегеля та вченні Г. Штейнталя про зв'язок мови з духом народу, національною культурою та звичаями, О. Потебня розробив власний інтегральний підхід до мови як явища, що пов'язує реальність з духовним досвідом, минуле – з теперішнім та майбутнім. У своїх поглядах О. Потебня не тільки значно випередив вчення Ф. де Соссюра про триєдину структуру мови, (місце знаків у формуванні звукового образу/картини, залежність значень однієї мови відносно інших мов; ідеї про роль індивідуальної та національної психології у процесі творчості та сприймання, відтак – погляди, розроблені кілька десятиліть пізніше школою рецептивної естетики, вчення М. Гайдеггера про мову як дім буття); випередив ідеї Е. Сепіра, Б. Лі Уорфа та Й. Л. Вайсгербера про мовну категоризацію світу як гармонізацію доквілля й взаємозумовлення мови, культури та нації, а й підійшов упритул до опрацьованої у ХХ ст. ідеї мовного моделювання дійсності.

Згодом ідея національної специфіки була розгорнута у вченні про колективне підсвідоме К.-Г. Юнга. На думку вченого, творчість як спонтанне вираження психічних станів, виявляє божественну присутність у

людській психіці, тому є явищем позачасовим та позаособистісним. Література, як й інші види мистецтва, є "самореалізацією неусвідомленого", яке промовляє через "несвідому мову" кожного народу. Проблеми індивідуальної психіки, аналізовані З. Фройдом, К.-Г. Юнг переніс у сферу надособистісного, на вищий рівень – на народ загалом, вважаючи, що, як й індивідуальна особистість, нація переживає життєві фази, досвід проходження крізь які формує її колективне підсвідоме. Суть мистецтва в тому, що воно "піднімається високо над особистим і говорить від імені людського духа і серця усього людства" [9, 133].

Прийнявши аксіому Юнга про вроджений характер колективного мислення, погляд на культуру як проєкцію однієї особистості на екран історії, теоретики мистецтва почали розглядати категорію колективного підсвідомого у творі як голос предків та попередніх поколінь, що говорять через автора. Сфера слова (міфологія, фольклор, література) постала у цьому світлі акумулятором неусвідомлюваного досвіду, що несе на собі відбиток минулих епох, передається від покоління до покоління та успадковується окремими особистостями і націями як культурна традиція. Усі культурно-історичні, мистецькі феномени, що виходять за межі чисто індивідуальних проявів свідомості, фіксуються в мові, яка зберігає те спільне, що було успадковане від минулих епох і культур.

Надалі розробка цих ідей відбувалася різними шляхами, де було два основних вектори актуалізації колективної свідомості, колективної пам'яті: *національний* (пошуки ідентичності окремої нації у мовному, міфологічному, фольклорному, ідейному, ментальному, культурно-історичному, релігійному, філософському та ін. виявах) та *наднаціональний* (спільність людського досвіду, душа світу, глобальні процеси). Напрацювання у річищі першого вектора сприяли ідеї збереження національної ідентичності, важливості кожного окремого національного, навіть етнічного досвіду як невід'ємної частки скарбниці людства (на чому наголошували ще німецькі романтики); відтак розробляли ідеї окремих міфологій, фольклорних систем, феноменів культури. Результати розвідок у сфері другого вектора сприяли стиранню кордонів, розмиванню меж між націями, посилювали глобалізаційні процеси останніх десятиліть. Ми стаємо свідками непримиренної боротьби цих різноспрямованих тенденцій, де превалювання тотальної глобалізації змушує бити на сполох і шукати шляхів порятунку збереження різнонаціональних скарбниць людства.

На сьогодні надзвичайно актуально звучать ідеї мислителів епохи Романтизму, доповнені думками вчених ХХ століття, серед яких намагання зберегти окремі національні міфології, словесні пам'ятки, етнічні надбання націй та етносів, окреслити специфіку хронотопів культур та епох, пластів національної пам'яті. На зламі тисячоліть значно розширилось не тільки Юнгівське поняття колективного підсвідомого в його загальному первинному сенсі, а й запропоноване значно пізніше М. Фуко поняття історичного підсвідомого, що почало включати усі паралельні структури та

нашарування кожної епохи (культурні, соціальні, релігійні, естетичні, філософські тощо). У своїй соціологічній критиці М. Фуко спробував виявити історичне підсвідоме різних епох, починаючи з Відродження і до ХХ ст. Виходячи з концепції мовленнєвого субстрату мислення, він зводить діяльність людей до їх "мовленнєвих" практик, і вважає, що сукупність усіх форм пізнання для кожної конкретної історичної епохи творить свій рівень "культурного знання", яке вчений назвав "епістемою". У колі окреслених питань треба робити поправку на проблему досвіду й національно-історичну систему понять та цінностей, тобто враховувати, що не тільки представник іншого народу, а й представник іншої історичної епохи сприймає і розуміє світ по-іншому. Із проблемою досвіду пов'язана ключова концепція феноменології – проблема мови як єдиного виразу буття. Мова забезпечує взаємозв'язок свідомості та досвіду і є, за словами М. Гайдеггера, "оселею буття".

Із розширенням кола досліджуваних проблем відбувалися пошуки понять та категорій, що були би інтегруючими константами в окресленій сфері науки, а також їхніх термінологічних відповідників. Так, у другій половині ХХ ст. найяскравіший представник неогумбольдтіанства Й. Л. Вайсгербер адаптував до цих потреб термін "картина світу", який на початку ХХ ст. запропонував відомий фізик Г. Герц стосовно фізичного універсуму. У його відомій концепції "мовної картини світу" акумульовано досвід попередників, зокрема гумбольдтіанського крила, а також розгорнуто коло проблем, що постали як виклики нової доби і нової ситуації в період після двох світових війн. На основі ідей Вайсгербера з'явилися нові лінгвістичні концепції, як-от "когнітивної картини світу", мовної відносності Сепіра-Уорфа, психо-етнолінгвістики тощо.

У колі подібних пошуків викристалізувалась теорія та відповідна терміносистема Г. Гачева, який розробив концепцію національних образів світу. Окреслюючи національні образи світу, Г. Гачев осмислює відмінності національних культур як органічне явище, зумовлене глибокими матеріальними і духовними причинами. З-поміж цих причин чітко виділяється три основні: 1) природа (*Космос*), в яку поміщений народ; 2) душа народу (*Психея*); 3) логіка його розуму (*Логос*). Національний склад мислення матеріально закріплений у словесності народу. При передачі ідеї чи художнього твору в цілому неминуче буде відбуватися деформація: "...відбувається, так би мовити, інтерференція, накладання національних образів світу" [1, 53]. Дослідник вважає, що "при зіткненні мов виражається найбільш гостро зіткнення способів життя і матеріальних, і духовних культур" [1, 36]. Це зіткнення відбувається не просто в житті, а на рівні свідомості, осмислення життя. Художній переклад стає діалогом світоглядів, систем світу, трансформацією думки з одного національного поля в інше. Г. Гачев називає цей процес роботою "думками-образами", яка є особливим видом духовної діяльності, де поєднується розум і уява, логіка і здатність до художнього мислення. І при цьому "кожна думка тут – не

однозначна теза, а багатозначний образ, що свій смисл набуває лише в контексті" [1, 178]. Слід зауважити, що в подібних випадках важливе значення має не тільки контекст окремого твору, а й загальнолітературний контекст окремої національної літератури, а також мовний дискурс [6].

Обидві категорії – "мовна картина світу" та "національний образ світу" заземлюють проблему у надзвичайно складну і багатоаспектну царину іконічності світу. Полісистемний характер побудови зображення зумовлений складністю його утворення на різних рівнях мовної ієрархії тексту та передбачає врахування різних виявів національної семіосфери. Освоєння цієї царини гуманітаристики дає змогу розробити стійкі моделі розуміння, взаєморозуміння, перекладу у різних – мовних, культурних, ідеологічних, історичних та ін. – парадигмах: "Звісно, що люди, виховані в традиціях певної мови й певної культури, бачать світ інакше, ніж люди інших традицій. Звичайно, історичні "світи", що змінюють один одного в ході історії, відмінні і один від одного, і від сучасного світу. І все ж, хоч би в якій традиції він набув вираження, скрізь то буде вираження людського світу, тобто світу, що має мовну природу (*spracherfasste*). Такий світ спроможний до пізнання іншого, тобто й до розширення свого власного образу світу; відповідно він приступний і для інших світів" [3, 413].

Актуалізація і осмислення вище окреслених питань уможлиблює пошуки подальших шляхів щодо вирішення нагальних національно-ідеологічних проблем і протистоянь у сучасному нестабільному глобалізованому світі.

Література

1. Гачев Г. Национальные образы мира. – М.: Сов. писатель, 1988. – 448 с.
2. Гумбольдт В. фон О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества // Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.
3. Гадамер Г.-Г. Истина і метод. Основи філософської герменевтики – Т.1. – К.: Юніверс, 2000. – 464 с.
4. Кассирер Э. Философия символических форм. В 3-х томах. – Т.1. Язык – М. – СПб. : Университетская книга, 2002. – 270 с.
5. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). – Львів: Літопис, 2002. – 304 с.
6. Лановик М. Теорія відносності художнього перекладу: літературознавчі проєкції. Монографія. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. – 470 с.
7. Потебня А. Из записок по теории словесности // Потебня А.А. Теоретическая поэтика. – М.: Высшая школа, 1990. – 345 с.
8. Фіхте Й. Г. Промови до німецької нації / Йоган Готліб Фіхте // Мислителі німецького Романтизму. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – С. 110-134.
9. Юнг К.-Г. Психологія та поезія // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – С.91-108.